

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER
KARDEŞLİK AHLAKI VE
KARDEŞLİK HUKUKU”
SEMPOZYUMU

(21-22 NİSAN 2012)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

4. KİN VE NEFRETİ SEVGİYE DÖNÜŞTÜREN ERDEM: AFFETMEK

Yrd. Doç. Dr. Kamil YAŞAROĞLU

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İnsan ilişkilerinde zaman zaman ortaya çıkan uyumsuzlukların yol açtığı öfke, nefret ve kin gibi olumsuz duygular çoğu kez kardeşlik bağlarının zedelenmesine hatta kopmasına sebep olur. Böyle bir durumda yapılması gereken söz konusu olumsuz duyguları daha ileri boyutlara taşımak yerine kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi için çaba sarf etmektir. Öfke, kin ve nefret hislerinin panzehiri ve İslam kardeşlik ahlakının önemli unsurlarından biri olan affedicilik sayesinde bireyler bu tür duyguların egemenliğinde yaşamaktan kurtulurlar.

Affedicilik peygamberlerin ve Kur'an'da Allah tarafından övülen müminlerin sahip oldukları erdemler arasında yer alır. İslam dininin cahiliye ahlakı üzerinde yaptığı en önemli değişikliklerden biri de af konusunda olmuştur. Cahiliye toplumunda af her ne kadar bir erdem olarak kabul edilse de intikam da bir meziyet sayılmakta ve kötülüğe kötülükle karşılık verme eğilimi daha baskın gelmekteydi. Hatta bunun aksine bir davranış çoğunlukla zayıflık ve acizlik işareti kabul edilirdi. Buna karşılık Kur'an-ı Kerim'de af ve merhamet Allah'ın sıfatları arasında gösterilmiş ve bu kavramlara ahlaki bir değer kazandırılmıştır.

Kur'an-ı Kerim, hadis literatürü ve İslam ahlakına dair eserlerde af ile ilgili konulara geniş yer vermiş, hadis kaynaklarında bu konulara dair çeşitli bölümler açılmış, ayrıca ilk dönemlerden itibaren ahlak ve edeb türünde yazılmış eserlerde ayetler, hadisler, İslam bilginlerinden nakiller yapılarak affin üstün bir meziyet olduğu konusu üzerinde durulmuştur. İslam ahlakına dair eserlerin din kardeşliği ve bu kardeşliğin gerektirdiği haklara, sorumluluklara ilişkin bölümlerinde “affetme ve öfkeyi yatıştırma”, “affetme

ve hoşgörme” gibi başlıklar altında af konusu din kardeşliğinin gerektirdiği bir hak ve sorumluluk olarak ele alınır.

Bu tebliğde bireyin bir başka bireyi affetmesi, bir diğer ifadeyle kişiler arası affetme (affedicilik) konusu Kur’an ve Sünnet’in verileri açısından ele alınmaya çalışılacak, Hz. Peygamber’in hayatından affedicilikle ilgili bazı örnek olaylara yer verilecek, son olarak da affediciliğin psiko-sosyal açıdan görünümüne temas edilecektir.

AF KAVRAMININ TANIMI

Af (afv) kelimesi sözlükte “yok etmek, silip süpürmek; ortadan kaldırmak, fazlalık, artık” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Bu kelime bir ahlak ve hukuk terimi² olarak kötülük ve haksızlık yapan kişiyi, suç ve günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılmaktadır.³

Af kelimesiyle anlam yakınlığı bulunan kelimelerden biri olan mağfiret gafr, kökünden türemiş olup “örtmek, gizlemek, birinin kusurunu açığa vurmayıp bağışlamak” manalarına gelir. Bu kelime Allah’a nisbet edildiğinde “kulunun günahını örtüp kusurunu bağışlaması” anlamındadır.⁴ Gafr kelimesinin etimolojisi dikkate alındığında affetme eyleminde de suçlunun suçunun, mağdurun intikam duygularının üzerinin örtüldüğünü söylemek mümkündür. Taraflar arasında ortaya çıkması muhtemel çatışmaların üzeri kapatılır, intikam ve öfke duyguları gizlenir. Bununla birlikte suçlunun işlediği suç yok sayılmaz. Mağdur suçu tamamen aklından çıkarmış olmasa da affederek öfkesini kontrol altına alır.⁵

Af kelimesiyle anlam yakınlığı bulunan bir diğer kavram ise *safh*dir. “Günahı görmezden gelmek, azarlamamak” demektir. Kur’an-ı Kerim’de geçen ve bazı ayetlerde af ile birlikte kullanılan⁶ *safh* kelimesinin “kötülük edenin kötülüğünü görmezlikten

- 1 Râğıb el-İsfahâni, *el-Müfredat*, “afv” md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “afv” md.
- 2 İslam hukukunda af, sanık hakkındaki hukuki takibattan vazgeçme veya mahkûmun cezasının bir kısmını yahut tamamını bağışlama anlamında kullanılır. İslam ceza hukukunda kısas ve ta’zir cezalarının affi genel olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık had cezalarında, bazı istisnalar dışında af mümkün değildir. Diğer taraftan İslam’da suçluların affi daha çok mağdur ile suçlu arasındaki bir mesele olarak kabul edilmiş ve affi yasama organının yetkisine bırakan beşeri hukuk sistemlerinin aksine, af yetkisi hakkı çığnenen mağdurun kendisine verilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af* (doktora tezi, 2005), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 3 Râğıb el-İsfahâni, *ez-Zerîa ilâ mekârimiş-şerîa*, Kahire 1985, s. 344.
- 4 İbn Manzûr, *a.g.e.*, “gfr” md.
- 5 Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Affetme Olgusu”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XLIII, sayı: 4 (2007), s. 12.
- 6 Bakara, 2/109; Teğâbün 64/14.

gelme” şeklindeki anlamı yanında aften daha ileri bir davranışı ifade ettiği belirtilmiştir.⁷ Kur’an-ı Kerim’de bu iki kavramın dışında af kelimesiyle anlam yakınlığı bulunan kelimeler arasında hilim, sulh, lîn (yumuşaklık) gibi kavramlar zikredilebilir.

KUR’AN-I KERİM’DE AF VE AFFEDİCİLİK

Afv kelimesi Kur’an’da, birinde “fazlalık”⁸, diğerinde “bağışlama”⁹ manasında olmak üzere iki ayette geçmektedir. Bu kelime çeşitli ayetlerde Allah’ın sıfatı olan *afîv*, bir ayette insanların sıfatı olarak *âfin* şeklinde, yirmi yedi ayette de çeşitli fiil kalıplarında kullanılmıştır.¹⁰

I. ALLAH’IN AFFEDİCİLİĞİ

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın affediciliği çeşitli vesilelerle vurgulanmış, affin ilahî bir sıfat ve yüksek bir ahlaki meziyet olduğu kesin olarak ifade edilmiştir. Affedicilik aynı zamanda esma-i hüsnâ ahlakının somutlaşmış şekillerinden biridir. Allah’ın güzel isimleri arasında yer alan el-Afîv (çok affeden) ve el-Gafûr’un (affi ve mağfireti pek çok olan) beşer hayatındaki tecellisi insanlar arasındaki affedicilik şeklinde belirlemekte, hayata dirlik ve anlam katmaktadır. el-Afîv ismi “kolaylıkla affeden, kulların günahlarını silen, cezaları kaldıran” anlamına gelmektedir. Esmâ-i hüsnâ içinde Allah’ın affediciliğini ifade eden başka isimler (raûf, rahîm, halîm, tevâb vb.) bulunduğu gibi Kur’an’da ve hadis mecmualarında da konuyla ilgili çeşitli naslar vardır. Kur’an-ı Kerim’de beyan edildiği üzere ilahî af konusunda şirk istisna teşkil etmektedir.¹¹ İlahî affin bazı şartlarla kayıtlı olup olmayacağı, kelim mezhepleri arasında tartışma konusu olmuştur.¹²

Allah’ın affediciliğini ifade eden bir diğer isim el-Gafûr’dur. “Örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek” manasındaki gafr kökünden gelen bu kelime “birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de gafr kökünden türemiş kelimelerden bir kısmı “affetmek, bağışlamak” manasında olmak üzere insana nisbet edilmiştir.¹³ Hadis literatüründe de gufranla ilgili çok zengin rivayetler mevcuttur.¹⁴ Esmâ-i hüsnânın zikredildiği bazı rivayetlerde gaffâr ve

7 Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât*, “sfh” md.

8 Bakara, 2/219.

9 Arâf 7/199.

10 bkz. M. Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li elfâzi’l-Kur’ani’l-kerim*, “afv” md.

11 bkz. Nisâ, 4/48.

12 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Müjdecî, *Kelâmî Açıldan Allah’ın Affi* (yüksek lisans tezi, 2007), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

13 bkz. M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, “gfr” md.

14 A. J. Wensinck, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-hadisî’-nebevi*, “gfr” md.

gafûr isimleri, Kur'an'da da bunlarla birlikte gâfir¹⁵ ismi yer almaktadır. Gâfir "hata ve kusurları örten, günahkârı dünyada da ahirette de cezalandırmayan, onun iç yüzünü insanlara bildirmeyen" anlamına gelir.¹⁶ Her bir ismin kendine has bir mana zenginliği mevcut olup gaffâr tekrarlanan hata ve kusurları, gafûr ise her nevi günahı bağışlamayı ifade etmektedir.

II. İNSANLAR ARASINDA AFFEDİCİLİK

İnsanlara karşı affedici olabilmenin en önde gelen saiki Allah'ın affına mazhar olma niyetidir. Bir başka ifadeyle Allah için bağışlamak, affetmenin en yüce görüntüsüdür. İnsan bir başkasını maddi bir menfaat ya da övgü gibi beklentiler gözeterek de bağışlayabilir. Böyle bir tavır biçimsel olarak affetmek olsa da İslam'ın öngördüğü manada af anlamına gelmez. Mümin bir hata yaptığı ve bundan samimi olarak vazgeçtiği zaman Allah'ın kendisini bağışlamasını umut eder. Kendisi için talep ettiği bağışlanmayı başkalarına karşı gösterme erdemine sahip olmalıdır.

Kur'an'da Allah'ın insanları affetmesine yer verilmekle birlikte insanların birbirlerini affediciliğine vurgu yapan ayetler de vardır. Öncelikle Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e affedici olmasını öğütler: "Sen affi tercih et, ma'rûfu (iyiliği) emret ve cahillerden yüz çevir."¹⁷ Ayetteki af kelimesine tefsirlerde insan ilişkilerinde kolaylık yolunu seçmek, başkalarını külfete sokacak tutum ve davranışlardan uzak kalmak, malın ihtiyaçtan fazlasını muhtaçlara vermek gibi anlamların verildiği görülür. Buradaki af kelimesinin fedakârlığı içerdiği, dolayısıyla hem insanlara mal yardımında bulunmanın hem de sertlik yerine yumuşaklık ve kolaylaştırmanın Türkçedeki anlamıyla affin öğütlendiğini düşünmek mümkündür. Taberî'nin kaydettiği bir rivayete göre bu ayet geldiğinde Resûlullah'ın bir sorusu üzerine Cebraîl, "Rabbin sana kötülük edene senin iyilik etmeni, sana vermeyene senin vermeni ve senden uzak kalıp ilgileri koparanlarla senin dostluk ve akrabalık ilişkini sürdürmeni emrediyor" diyerek ayete açıklama getirmiştir. Bu ayette hitap her ne kadar peygambere yönelik olsa da aslında bütün kulların eğitilmesi amaçlanmıştır.¹⁸

15 A'râf, 7/155; Gâfir 40/3.

16 Her üç isimde de ortak olan bu temel muhtevanın günahkârın teşhir ve ilan edilmemesiyle ilgili kısmı Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadiste açıklığa kavuşturulmuştur. Bu hadise göre, ahiret gününde Allah, mümin kulunu kimsenin görmeyeceği bir şekilde kendisine yaklaştıracak, günahlarını bir bir hatırlatarak ikrar ettirecek, öyle ki kul artık mahvolduğuna hükmedecek; fakat Allah, "Ben onları dünyada gizlediğim gibi bugün de bağışlıyorum" diyecek ve bu mümine sadece sevap defteri verilecektir (*Müsned*, II, 74; Buhârî, Mezâlim, 2, Edeb, 60; Müslim, "Tevbe", 52).

17 A'râf, 7/199.

18 *Câmiu'l-beyân* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir - Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1955, IX, 156; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, Ankara 2007, II, 649-650.

Kur'an-ı Kerim'de affın ıslah edici yönüne de işaret edilmiştir. Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezadır ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu, birine vermiş olduğu zarardan veya suçunun karşılığı olarak kanunda gösterilen cezadan fazlasıyla cezalandırılmaz. Çünkü bu zulümdür. Buna karşılık haksızlığa uğrayan taraf suçluyu bağışladığı takdirde, *"onu mükâfatlandırmak Allah'a düşer."*¹⁹ Zira bağışlayan kişi adaletin yerine getirilmesinden gönüllü olarak vazgeçmiş ve affetmekle bir ihstanda bulunmuştur.²⁰ Bu ayette şu hususlara dikkat çekildiği söylenebilir: İster sebepsiz yere isterse bir kötülüğün karşılık verirken sınırı aşmak suretiyle olsun, başkalarına haksızlık edilmesi Allah'ın hoşnut olmadığı bir davranıştır. Şayet cezalandırma yolu seçilmişse, kötülüğü yapan kişi o eylemin kötülüğünü kendisine hissettirecek nitelikte ve ona denk bir karşılık görmelidir. Konu şahsî bir hakla ilgiliyse bağışlama ve düzeltme yolunun seçilmesi hak sahibini ziyana sokmaz, onun Allah katındaki mükâfatı mahfuzdur. Öte yandan haksız saldırıyı önlemeye çalışmak ve meşru müdafaa ölçüleri içinde karşılık vermek, kınamayı ve cezayı gerektiren bir eylem değildir, hatta -yukarıda belirttiği üzere- yerine göre bir erdemdir; fakat olabildiğince sabredip özveride bulunmak da büyük bir erdemdir.

Kur'an, Hz. Peygamber'in tebliğdeki başarısını onun yumuşak kalpli olmasına bağlamış ve kendisine bağışlayıcı olması öğütlenmiştir: *"Allah'ın rahmeti sebebiyle sen, onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et; (umuma ait) işlerde onlarla müşâvere et (onlara danış). Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine sığınanları sever."*²¹ Hz. Peygamber'in merhametini, şefkatini, kibarlık ve nezâketini özetleyen bu ayet, kabalık ve katılığın, insanda dâvete karşı tepki uyandıracığına; insanların hatadan tamamen uzak olamayacağına işaret ederek kusuru olanları affetmesini, müminlere hoşgörülü olmasını Allah Resülü'ne emretmektedir. Hz. Peygamber'in sahabeye karşı yumuşak ve merhametli davranması onlar üzerinde büyük

19 Şûrâ 42/40.

20 Kurtubi bu ayetin tefsirinde şöyle bir rivayet nakleder: "Kıyamet günü bir münadi insanlara şöyle seslenecektir: 'İçinizde fazilet sahibi kişiler buraya toplansın.' Bunun üzerine kendilerini fazilet sahibi olarak bilen kişiler orada toplanırlar. Onlara 'Haydi doğrudan cennete girin.' denir. Onlar cennete giderken bazı meleklerle karşılaşır. Bu melekler onların nereye gittiğini sorarlar. Onlar da 'cennete' gittiklerini söylerler. Bu defa Melekler: 'Hesap görülmeden mi gireceksiniz?' diye sorarlar. Onlar da 'Evet' derler. Bunun üzerine melekler: 'Sizler kimlersiniz?' derler. Onlar 'Biz dünyada fazilet ehli kimselerdendik.' şeklinde cevap verirler. Melekler tekrar: 'Faziletiniz neydi?' diye merakla sorarlar: Onlar da 'Bize cahillik yapana hilme (yumuşaklıkla) mukabelede bulunurduk. Bize haksızlık yapanları sabırla karşıladık. Bize kötü davrananlara, biz aynısıyla mukabele etmez, onları affederdik.' şeklindeki özelliklerini belirtirler. Bu defa melekler: 'Buyurun hak ettiğiniz cennete. Dünyada güzel amel edenlerin mükafatı ne güzelmiş!' diyerek onları cennete uğurlarlar." *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire 1994, XVI, 40.

21 bkz. Âl-i İmrân, 3/159.

bir etki yapmıştır. Nitekim Uhud Savaşı'ndaki hataları affedilen sahabiler bir daha böyle bir hata yapmamaya gayret göstermiş ve katıldıkları bütün savaşlarda emirlere uyarak zaferler kazanmışlardır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara karşı bu şekilde merhametli davranması neticesinde birçok kimsenin Müslüman olduğu da rivayet edilmiştir.²²

Âl-i İmrân suresinin 134 ve 135. ayetlerinde ise "takva sahibi (muttaki) insan"ın temel ahlaki nitelikleri şu şekilde sayılmaktadır: Her durumda cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatasını kabul etmek ve bundan vazgeçmek. Bu vasıflar, ancak ihtirasları ve bencil duyguları karşısında hürriyetine kavuşmuş üstün ruhların erdemleridir. Ayetin tasvirine göre insanlardaki takva duygusu bu konularda da etkili olmakta ve olaylar karşısında öfkeyi yenmelerini ve insanları bağışlamalarını sağlamaktadır. Nitekim ayette geçen *kâzım* (çoğulu *kâzımîn*) kelimesi "öfkesini yenen, gücü yettiği halde, zarar gördüğü kimselere karşı intikama kalkışmayan, sabreden" anlamlarına gelmektedir. Kur'an'ın gösterdiği bu hedefe ancak ciddi bir nefis terbiyesi ve olgunlaşma sürecinden geçip, özgüvene ve güçlü bir kişiliğe kavuştuktan, kendisiyle ve hayatla barışık hâle geldikten sonra ulaşılabilir.

Affetmek bütün faziletlerin temelini teşkil eden takvaya en yakın meziyettir.²³ Bu sebeple Kur'an'da Müslümanlar bu fazilete çağırılırken, "*Onlar affetsinler, hoş görsünler. Allah'ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?*" buyrulur.²⁴ Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak kaynaklarda şu olay zikredilmektedir: Hz. Ebû Bekir aynı zamanda akrabası olan Mistah'ın geçim masraflarını karşılar ve ona yakınlık gösterirdi. Münafıklar Hz. Aişe'ye yönelik ağır bir iftira uydurunca, Mistah da onların diliyle konuşmaya başladı. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir çok kırıldı ve bir daha ona ve ailesine iyilik yapmayacağına dair yemin etti. Fakat onun bunu söylemesinden hemen yukarıdaki ayet indirilince Hz. Ebû Bekir, ağlayarak, "Allah'ım! Elbette ki bizi affetmeni isteriz." dedi ve Mistah'ı affedip eskisi gibi ona bakmaya devam etti.²⁵

Affediciliğin teşvik edildiği bir diğer ayette "*Bir iyiliği açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedicidir; O, her şeye kadirdir*"²⁶ buyrulur. Fahreddin er-Râzî bu ayetin bütün hayırları kapsadığını Allah'ın intikam almaya kadir olduğu hâlde affedici olduğunu, kullara düşenin de sünnetullahı uygun hareket ederek affedici olmak olduğunu ifade eder.²⁷

22 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, IV, 145.

23 Bakara, 2/237.

24 Nûr, 24/22.

25 Müslim, "Tevbe", 56; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 210.

26 Nisâ, 4/149.

27 *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1990, XI, 73.

İnsan ilişkilerinin güçlendirilmesi ve sosyal barışın sağlanmasında affedicilik erdeminin önemini gösteren bir diğer ayette şöyle buyrulur: “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!”²⁸ Burada, affedicilik ruhunu yansıtan en saygın davranışlardan biri olan kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunma düşmanı bile dost yapan bir güç olarak değerlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. Yusuf kıssasındaki önemli mesajlardan biri de, kötülük yapanlara karşı affedicilik erdemini göstermektir. Kendisini öldürmek isteyen kardeşleri tarafından önce bir kuyuya atılan, oradan çıkarılarak köle olarak satılan, daha sonra zindana kapatılan Hz. Yusuf, Mısır'da önemli bir konuma gelmiş, kendisine kötülük yapan kardeşleri de, yaşadıkları kıtlık sebebiyle ona muhtaç duruma düşmüşlerdi. Hz. Yusuf otorite sahibi olduğu ve eline fırsat geçtiği hâlde kardeşleri için kötülük düşünmemiş, tam aksine onları affetmiş, hatta mahcup olmamaları için onlara bazı teselli cümleleri de sarf etmiştir.²⁹ İlgili ayetlerde aynı zamanda kötülüğe karşı iyilikle mukabele etmenin faydasına da işaret edilmektedir. Zira böylesine bir âlicenaplık karşısında genellikle düşmanlık duyguları besleyen kişinin düşmanlığı son bulur, dost olanın ise sevgisi artar ve daha da yakın hâle gelir.

III. AFFEDİCİLİK VE BAZI AHLAKİ ERDEMLER: TEVAZU, HİLM, MÜSAMAHA, MERHAMET

Affedicilik erdeminin mahiyeti dikkate alındığında İslam ahlakındaki tevazu, hilm, merhamet ve müsamaha gibi birtakım faziletlerle ortak yönlerinin bulunduğu görülür. Kibir karşıtı olan tevazu kişinin kendisini, başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan arındırmasını ifade eder. Kibirleşme, övünme, böbürlenmeyi kınayan çok sayıda ayet tevazuun ahlaki bir ödev olduğunu gösterir. İnsanın değerini yükseltmesi, şerefini arttırması gibi bireysel yararları yanında tevazu, toplumda kin beslemeyi ve birbirinden uzaklaşmayı önler, huzur ve kaynaşmaya vesile olur, böylece bir sevgi ortamı oluşturur. Çünkü insanlar arasında kibir kadar kin doğuran, tevazu kadar sevgi üreten başka bir şey yoktur.³⁰ Tevazu sahibi insanlar yapılan hatalar karşısında daha kolay affedici olurlar.

28 Fussilet 41/34.

29 “(Kardeşleri): “Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun?” dediler. O da: “-(Evet) ben Yusufum, bu da kardeşim!. Allah bize lütuflarda bulundu. Çünkü kim Allah'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfâtını zayı etmez!” dedi. (Kardeşleri) dediler ki: “Allah'a andolsun ki hakikaten Allah seni bize üstün kılmıştır. Gerçekten biz hata etmişiz.” (Yusuf) dedi ki: “-Bugün size hiçbir başa kakma ve ayıplama yok; Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.” (Yûsuf, 12/90-92)

30 İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ukalâ' ve nüzhetü'l-fudalâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 59-62.

Beşerî münasebetlerde hoşgörülü ve bağışlayıcı davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlaki erdem anlamına gelen hilmin kapsamında akıl, basiret, kararlılık, öfkesine hâkim olma, affetme, hoşgörü, sabır, vakar, rıfk gibi ahlaki erdemler girmekte ve bu konuda pek çok hadis bulunmaktadır. Affedicilikle ilgili ayetler aynı zamanda hilm erdeminin İslam ahlakındaki yerini ve önemini ifade eder. Kur'anî anlamda hilim insanın sabır, af, hoşgörü, nefse hâkimiyet, öfkeyi yenme, tahriklere kapılmama, teennî ve vakar gibi amelî erdemleri şahsında birleştirmesiyle ulaşılan bir kişilik yapısıdır.

“Kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezlikten gelmek” anlamındaki müsâmaha kelimesi³¹ aynı kökten gelen tesâmuh ve semâha ile birlikte ahlak terimi olarak insanlara yükümlülükler konusunda kolaylık göstermeyi, toplumsal yapıyı sarsıcı mahiyette olmayan hata ve kusurları hoş görmeyi, çeşitli düşünce, inanç ve davranışları özgürce dile getirmeyi ifade eder. Müsamaha ise kökündeki “cömertlik ve kerem” manasının da gösterdiği gibi olumlu bir içerik taşımakta ve aktif bir tavrı ifade etmektedir.

Merhamet “acımak, şefkat göstermek” anlamında masdar, “acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lutuf” anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı manadaki rahmet kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevkeden acıma duygusunu belirtmektedir. Kaynaklarda Allah'ın rahmân ve rahîm isimleri açıklanırken evrendeki bütün oluşlar gibi insanlardaki merhamet duygusunun da Allah'ın insanlığa lütfu olduğu belirtilir.³²

Bazı ayetlerde merhamet kavramı insanlar arasındaki acıma duygusunu ve bu duygudan kaynaklanan iyiliği ifade etmektedir. Mesela Hz. Peygamber'in müminlere karşı çok şefkatli ve merhametli olduğu,³³ yine Resûlullah'ın ve müminlerin birbirlerine karşı merhametli, inkârcılara karşı sert ve tavizsiz oldukları,³⁴ Allah'ın karıkoca arasına sevgi ve merhamet koyduğu³⁵ bildirilmekte, evlatlara yaşlı ana babalarının üzerine merhamet kanatlarını germeleri emredilmektedir.³⁶ Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde başka ifadelerle de insanlar birbirlerine ve diğer canlılara şefkat ve merhamet göstermeye teşvik edilmiştir.

31 İbn Manzûr, *a.g.e.*, “smh” md.

32 msl. bkz. Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 166-171.

33 Tevbe, 9/128.

34 Fetih, 48/29.

35 Hadîd, 57/27.

36 İsrâ, 17/24.

IV. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE AFFEDİCİLİK

Hiz. Peygamber, insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders alınacak bir rehber olarak gönderildiği için³⁷ hayatın her yönünü kapsayan üstün bir ahlakla donatılmıştır.³⁸ Hz. Âişe, Resûlullah'ın ahlakının Kur'an'dan ibaret olduğunu belirtmiş,³⁹ Hz. Peygamber de Cenâb-ı Hak tarafından en güzel şekilde eğitildiğini ifade etmiştir. Onun başkalarına tavsiye ettiği ahlak ilkelerini hayatı boyunca uygulaması⁴⁰ bu ilkelerin daha çok benimsenmesini sağlamıştır.

Hadis kaynaklarında affedicilikle ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen çok sayıda hadis yer alır. Bazı kaynaklarda bu konuya dair çeşitli bölümler açılmıştır.⁴¹ Hz. Enes, Hz. Peygamber'in kendisine getirilen kısasla ilgili davalarda affetmeyi teşvik ve tavsiye ettiğini ifade etmektedir.⁴² Resûl-i Ekrem, affedici olmanın değerini belirtmek üzere "Sadaka malı eksiltmez, bilakis artırır. Allah affeden kulun şerefini artırır; alçakgönüllü davranan kimseyi de Allah mutlaka yükseltir."⁴³ buyurmuştur. Bir başka hadiste ise Allah Resûlü'ne "Hizmetçilerimizin hatalarının ne kadarını bağışlayalım?" sorulması üzerine "Günde yetmiş defa"⁴⁴ buyurduğu nakledilir.

Allah Resûlü'nün insanları affa teşvik eden Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir diğer hadisi ise şu şekildedir: Resûlullah ile birlikte oturuyorduk. Azı dişleri görününceye kadar gülmeye başladı. Hz. Ömer: - Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Sizi böyle güldüren nedir? diye sordu. Efendimiz şunları anlattı: - Ümmetimden iki kişi Allah'ın huzurunda diz çöktüler. İçlerinden biri: - Ey Rabbim, benim hakkımı kardeşimden al, dedi. Allah: - Hakk'ımı kardeşinden nasıl alayım, zira onun hiçbir hasenâtı kalmamış. - O zaman günahlarımın bir kısmını ona yükle dedi. Bu sırada Allah Resûlü'nün gözlerinden yaşlar süzölmeye başladı ve şöyle buyurdu: - Kıyamet günü öyle büyük bir gündür ki o günde insanlar günahlarının başkalarına yüklenmesine son derece ihtiyaç duyarlar. Sonra şöyle devam etti: - Allah hakkını talep eden kişiye: - Gözlerini kaldır ve cennetlere bak, buyurdu. Adam başını kaldırdı ve: - Yâ Rabbi, altından şehirler, altından yapılmış ve incilerle süslenmiş saraylar görüyorum. Bunlar

37 Ahzâb, 33/21.

38 Kalem, 68/4.

39 Müslim, Müsâfirin, 139.

40 Buhârî, Rikâk, 18.

41 Söz gelimi Ebû Dâvûd'un *es-Süneni*'inde "Kitâbü'l-Edeb" in ilk babı "el-Hilm ve ahlakü'n-nebi" başlığını taşır. Bu başlık altında Resûlullah'ın hoşgörüsünü, affediciliğini ve sabrını anlatan hadisler yer alır.

42 Ebû Dâvûd, Diyât, 3; Nesâi, Kasâme, 27.

43 Tirmizî, Birr, 81; Muvatta, Sadaka, 12.

44 Ebû Davûd, Edeb, 125, Tirmizî, Birr, 31.

hangi peygamber, hangi siddik veya hangi şehit için hazırlandı? dedi. Allah: - Sen buna mâlik olabilirsin, buyurdu. Adam: - Ne ile? deyince, Allah: - Kardeşini affetmek suretiyle, buyurdu. Adam: - Ey Rabbim, kardeşimi affettim, dedi. Bunun üzerine Allah: - Kardeşinin elinden tut ve onu cennete götür buyurdu. Bu hâdiseyi anlattıktan sonra Allah Resûlü: - Allah'a karşı takva sahibi olun ve aranızı ıslaha çalışın. Allah Müslümanların arasını böyle ıslah ediyor." buyurdu.⁴⁵

V. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDAN AFFEDİCİLİK ÖRNEKLERİ

Hiz. Âişe, Resûl-i Ekrem'in ahlakından söz ederken onun kötülüğe kötülükle karşılık vermediğini, insanları bağışlayıp kusurlarını görmezden geldiğini söyler.⁴⁶ Hz. Peygamber'in gerek yaşantısı gerekse hadisleri dikkate alındığında onun affediciliğinin sadece insanların hidayete ulaşması amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Allah Resûlü, sahip olduğu yüksek edep ve nezaketin bir sonucu olarak cezâ verme imkânı bulunduğu hâlde kendisine kötülükte bulunan kimseleri affetmiş, hatta herhangi bir söz veya imâ ile de olsa suçunu başına kakmamıştır. Hayatında şahsına karşı yapılan hiçbir haksızlıktan dolayı intikam almamıştır.⁴⁷ Hz. Peygamber, çok zor zamanlarda benzerine rastlanmayacak ölçüde affedicilik misalleri sergilemiştir. Kendi yakınlarına ve sahabilerine karşı affedici olduğu gibi, düşmanlarını da, özellikle onlar güçsüz buldukları zaman bağışlamış, suçlarını affetmiştir. Onun bu tavrı pek çok kimsenin kalbinin İslam'a ısınmasına, büyük bir içtenlik ve sevgiyle bağlanmalarına vesile olmuştur. Cahillerin ve kendini bilmez kimselerin kabalıklarına, hakaretlerine ceza ile cevap vermek yerine, onları bağışlamanın, kusurlarını görmezden gelmenin daha asil bir davranış olduğunu ortaya koymuştur. Görgüsüz bedevilerin kaba davranışlarına rağmen bu davranışlar karşısında gülümsemekle yetinmiştir.⁴⁸ Ganimet dağıtırken kendisine âdil davranılmadığını söyleyen bir kimsenin saygısızlığına kızmakla beraber Hz. Mûsâ'nın daha ağır hakaretlere sabrettiğini belirterek tahammül göstermiştir.⁴⁹

Allah Resûlü kul hakkı ya da Allah hakkının söz konusu olduğu suçlarda affi uygun görmemiştir. Hz. Peygamber, toplumun hakları söz konusu olduğunda suçlu kim olursa olsun onu bağışlamaz, bu hususta kimsenin aracılığını kabul etmez, suçlu kendi çocuğu dahi olsa onu cezalandıracağını söylerdi.⁵⁰ Hz. Âişe şöyle der: "Resûlullah Allah yolunda savaşma hâli dışında, ne bir kadına ne de bir hizmetçiye, kısacası hiç kimseye

45 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1985, III, 824-825.

46 Tirmizî, *Birr*, 69.

47 Müslim, *Fezâil*, 79.

48 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 1; Nesâî, *Kasâme*, 23, 24.

49 Buhârî, *Megâzi*, 56.

50 Buhârî, *Fezâilü ashabi'n-nebi*, 18.

el kaldırmadı. Kendisine fenalık yapan kimseden de intikam almadı. Yalnız Allah'ın yasak ettiği şeyler çiğnenince, o yasağı çiğneyenden Allah adına intikam alırdı.”⁵¹ Sahabeden çok sevdiği Üsâme, şöhretli bir ailenin hırsızlık yapan kızı için aracı olmuş ve af dilemişti. Hz. Peygamber bu talebi duyduğunda üzüldü ve: “Bu hırsızlığı kızım Fatıma dahi yapmış olsaydı ona da aynı cezayı uygulardım” buyurdu.⁵²

Tarihte baskılara maruz bırakılıp vatanlarını terk etmek zorunda kalan, daha sonra dönme imkânı elde edince intikam alma yoluna başvurmayan herhangi bir kişi ya da toplum bulmak oldukça güçtür. Uzun süren kanlı çatışmalardan sonra karşı karşıya gelen ve bu karşılaşmada kin ve intikam duygusundan kendilerini uzak tutabilen iki düşmana rastlamak da zordur. İslam tarihinin önemli dönüm noktalarından birini teşkil eden Mekke'nin fethi dikkat çekici affedicilik uygulamalarına sahne olmuştur. Hz. Peygamber kendisine karşı yapılan bütün hakaretlerin ve haksızlıkların intikamını alma fırsatına sahipti. Buna rağmen asla böyle bir yola başvurmamış gibi “Bugün Kabe'de savaşın helal olacağı gündür” şeklinde sözler sarfeden Sa'd b. Ubâde'yi komutanlık görevinden azletti.⁵³

Düşmanını affetmek, dostunu affetmekten çok daha az rastlanan bir tavidir. “Gönüllerin fethi” olarak adlandırabilecek olan Mekke'nin Fethi sırasında Hz. Peygamber'e düşman olanlara karşı Allah Resûlü'nün tavrı merhamet etmedeki derecesini bizlere göstermektedir. Fetihden sonra Mekke halkı mağlup edilmiş bir topluluk durumundan çıkmış, hak ve vazifeler konusunda zaferi kazananlarla eşit duruma gelmişlerdi. Müşriklerin önde gelenlerinden biri olan Ebû Süfyân, eşi Hind bint Utbe başta olmak üzere Efendimizin bağışlayıcılığı Mekkeliler üzerinde derin bir hayranlık uyandırmış, insanlar önce birer birer Müslümanlığı seçmiş, sonra aralarındaki bağ, öz kardeşlikten de öte iman kardeşliğine dönüşmüştür.

Allah Resûlü Mekke'yi fethettiği gün, Mescid-i Haram'a girip Kabe'yi tavaf etti, iki rekât namaz kıldı, daha sonra Kabe'nin kapısında durup orada toplanmış olan Mekke halkına şöyle seslendi: “Ey Kureyş topluğu, ey Mekke halkı! Bana yaptığınız kötülük ve haksızlıklara karşı bugün benden ne bekliyorsunuz?” Yaptıkları kötülüklerden dolayı öldürülmeyi bekleyen Mekkeliler, “Biz, senin hayır ve iyilik yapacağını bekleriz. Sen, kerem ve iyilik sahibi bir kardeş; kerem ve iyilik sahibi bir kardeş oğlusun.” dediler. Allah Resûlü onları bir süre süzdükten sonra “Ben de kardeşim Yusuf gibi “Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın! Çünkü O, merhamet edenlerin

51 Müslim, Fezâil, 79; Ebû Dâvûd, Edeb, 4; İbn Mâce, Nikâh, 51.

52 Buhârî, Hudûd, 12.

53 İbn Kesir, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1976, III, 559.

en merhametlisidir.”⁵⁴ diyorum. Serbestçe evlerinize gidin.” dedi.⁵⁵ Resûl-i Ekrem’in bu konudaki prensibi, düşmanı imha etmek değil, daima onu kazanmayı tercih etmekte.

Ebû Süfyan, hicretten önce Peygamberimize Mekke’de bulunduğu süre içinde her türlü işkence ve eziyeti yapmaktan geri kalmamıştı. Medine’ye hicretinden sonra da onu rahat bırakmadı. Peygamberimize karşı yapılan bütün düşmanca hareketlerin başında o bulunuyordu. Kureyş’in başına geçerek müşrikleri devamlı Müslümanların aleyhine geçiriyor, ordu kurarak savaşa hazırlıyordu. Uhud ve Hendek savaşlarında müşrik ordusunda başkumandandı. Peygamberimizin Mekke’yi fethetme çıkaran ordusunun şehre yaklaştığını öğrenen Ebû Süfyan, yanına iki kişi daha alarak ordu hakkında bilgi edinmek istedi. Ancak yolda giderken Müslüman askerleri tarafından yakalandı. Peygamberimizin amcası Hz. Abbas onu Peygamberimizin huzuruna getirdi. Ebû Süfyan bir gece bekledikten sonra İslam’ı kabul etti. Peygamberimiz kendisine yakışan büyüklüğü göstererek onu affetti. Bununla da kalmayarak, ona bazı imtiyazlar verdi. “Ebû Süfyan’ın evine kim girse güvendedir” dedi.

Resûlullah Uhud Savaşı’nda amcası Hz. Hamza’nın ciğerini hırsıyla dişleyen ve bu sebeple “âkiletü’l-ekbâd” (ciğer yiyen kadın) diye anılan Hind bint Utbe’yi de Mekke Fethi’nde affetmiştir. Hind’in İslam’a karşı olan düşmanlığı Mekke’nin fethine kadar devam etti. Kocasını Ebû Süfyan’dan bir gün sonra kıyafet değiştirerek biat etmek isteyen diğer kadınlarla birlikte Resûl-i Ekrem’in yanına gitti. Hz. Peygamber kadınlardan Allah’a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftirda bulunmamak ve iyi iş yapma hususunda Peygamber’e karşı gelmemek üzere⁵⁶ kendisine biat etmelerini istedi. Resûl-i Ekrem’in kendisini iyi karşılaması ve daha önce yaptıkları üzerinde durmaması Hind’i son derece memnun etti ve ona bir zamanlar yeryüzünde perişan olmasını en çok istediği ailenin Peygamber ailesi olduğunu, fakat artık gözünde bu aile fertlerinden daha değerli bir kimse bulunmadığını ifade etti.⁵⁷ Hind oradan ayrıldıktan sonra evine gitti ve bütün putları kırdı. Onun kızarttığı iki oğlağı bir cariyesiyle Hz. Peygamber’e sunduğu, koyunları çok az kuzuladığı için daha fazlasını gönderemediğini belirttiği, Resûl-i Ekrem’in de onların çoğalması için dua ettiği, daha sonraları sürülerinin çoğaldığı, Hind’in zaman zaman bu olayı anarak kendilerini İslamiyet’le şereflendiren Allah’a hamdettiği kaydedilmektedir.⁵⁸

54 Yûsuf, 12/92.

55 İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 570; Vâkıdî, *a.g.e.*, II, 835; İbn Sa’d, *a.g.e.*, II, 142-143.

56 Mümteherine, 60/12.

57 Buhârî, Eymân, 3, Ahkâm, 14; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, Beyrut 1984, II, 850.

58 M. Yaşar Kandemir, “Hind bint Utbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVIII, 64-65.

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in affediciliğini gösteren bir diğer olay ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Resûlullah amcası Hz. Abbâs'a: "Kardeşin Ebû Leheb'in iki oğlu Utbe ve Muattib nerede kaldılar? Onları göremedim?" diye sordu. Hz. Abbas: "Herhalde Kureyş müşriklerinden uzaklara çekip gidenlerle birlikte onlar da gitmişlerdir." diye cevap verdi. Resûlullah onları bulup getirmesini istedi. Hz. Abbas onları aramaya gitti. Bulduğunda "Resûlullah sizi çağırıyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Abbas'la birlikte Allah Resûlü'nün huzuruna geldiler. Peygamber Efendimiz onları İslam'a davet edince, hemen Müslüman oldular. Resûl-i Ekrem onların İslam'a girmesine çok sevindi. Ellerinden tutup Mültezem'e götürdü ve onlar için bir müddet Allah'a dua etti. Sonra döndü. Resûlullah'ın yüzünde büyük bir sevinç gören Hz. Abbas "Ya Rasûlallah! Allah seni mesrur kılsın! Mübarek yüzünde büyük bir sevinç görüyorum." dedi. Peygamber Efendimiz "Evet! Rabbimden amcamın oğullarını benim için bağışlamasını niyaz ettim. O da bağışladı!" buyurdu.⁵⁹

Mekke döneminde kendisine en çok eziyet edenler arasında yer alan Ebû Cehil'in oğlu İkrime'ye karşı Hz. Peygamber'in sergilediği af da oldukça dikkat çekicidir. İkrime Mekke'nin fethinden sonra Yemen'e kaçmıştı. Karısı, Müslüman olarak onu Hz. Peygamber'in yanına getirdi. Allah Resûlü İkrime'yi memnuniyetle karşılayarak: "Ey göçmen süvari, hoş geldin!" buyurdu ve onun Müslümanlara karşı yaptığı zulmü yüzüne vurmayıp affetti.⁶⁰

Allah Resûlü, münafıkların pek çok tuzak ve sıkıntılarıyla karşılaşmış, onlara karşı af ve müsamaha ile mukabelede bulunmuştur. Onların isimlerini tek tek bilmesine rağmen genel anlamda onlarla beşerî münasebetlerine devam etmiştir. Aleni düşmanlıklarına ve yalan söylemelerine rağmen onlar için istiğfarda bile bulunmak istemiştir.⁶¹ Amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi, kızı Zeyneb'i hicret sırasında, devesinden iterek düşürüp, hem karnındaki bebeğinin, hem de kendisinin ölümüne sebep olan Hebbar

59 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut ts. Dâru Sâdir, IV, 60.

60 Tirmizî, *İsti'zân*, 34.

61 Zeyd b. Erkam şöyle anlatıyor: Allah Resûlü ile beraber bir sefere çıkmıştık. Bir ara bütün askerler sıkıntıya düştü. Münafıkların reisi Übey b. Selûl şöyle dedi: "Resûlullah'ın yanındakilere infak etmeyen de etrafından dağılsınlar. Hele Medine'ye bir dönelim, aziz olanlar, zelif olanları oradan sürüp çıkaracaktır". Ben hemen gelip bu sözleri Hz. Peygamber'e haber verdim. Resûlullah, Übey b. Selûl'e adam göndererek onu yanına çağırdı ve: "Böyle mi söyledin?" diye sordu. İbn Selûl, bunu söylemediğine dair yemin etti. (Orada bulunanlar bu söze inanarak): "Zeyd, Resûlullah'a yalan söyledi, dediler. Bu sözlerine çok üzüldüm. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: "(Ey Muhammed) münafıklar sana gelince, "Senin, şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz" derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir, bunun yanında münafıkların yalancı olduklarını da bilir..." Zeyd der ki: Sonra Hz. Peygamber onlara: "Özür dileyin de sizin için Allah'tan mağfiret talep edeyim" dedi. Ancak onlar başlarını çevirip gittiler (Buhârî, Tefsir, 63/1-2).

bin Esved'i⁶², kendisini hicveden şairleri, Benî Hanife kabilesinin reislerinden azılı bir İslam düşmanı olan Sümâme b. Usâl'i⁶³ ve daha pek çok kimseyi affederek gönüllerini kazanarak Müslüman olmalarını sağlamıştır.

VI. PSİKO-SOSYAL AÇIDAN AFFEDİCİLİK

Psikoloji açısından affedicilik, haksızlığa uğrayan kişinin öfke, kırgınlık gibi olumsuz duygu ve düşüncelerinden sıyrılması olarak değerlendirilmektedir. Affetme üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, günümüzde, psikolojinin birçok alanında devam etmektedir. Bu konuda son yıllarda yapılan araştırmalarda özellikle affetme eğilimini ölçen ölçeklerin geliştirilmesi, affetmenin sağlık ve psiko-biyoloji açısından sonuçları, ruh sağlığı-affetme ilişkisi, affetmenin kişiler arası ilişkilerdeki faydaları ve affetme-dindarlık ilişkisi incelenmesi gibi hususlar üzerinde durulduğu görülmektedir.⁶⁴

Affetmek bireyin kendisini öfke, intikam ve nefret gibi duygulara köle olmaktan, onların egemenliğinde yaşamaktan kurtarmasıdır. Affetmek bir zayıflık göstergesi değil güçlü bir iradenin sonucudur. Her şeyden önce affeden kişinin kalbini rahatlatır. Zira öfke biriktiren kalp, biriktirdiği öfkenin ruhunu zehirlemesine engel olamaz ve bu durumun yönlendirmesiyle orantısız bir şekilde cezalandırma yolunu tercih edebilir. İntikam almayı yüce bir dava hâline dönüştürebilir. Affetmek bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına olumlu katkılar sağlayan bir davranıştır. Affetmenin vereceği haz, intikam almanın vereceği hazdan daha doyurucudur. Affetmek, bireyin yükünü ve stresini hafiflettiği gibi çevresindekilerin stresini de azaltır. İntikam ve öfkede ısrar etmek, yaşanan olumsuzlukları tekrar tekrar hatırlamak kişiyi sürekli mutsuz eder.

AFFEDİCİLİĞİN BİREYSEL YARARLARI

Bir kimsenin kendisine karşı suç işleyen ya da haksızlık yapan kişiyi duygusal olarak affetmemesi zihin ve beden sağlığı için zararlı görülmektedir. Kin, öfke, nefret

62 Hebbâr, Mekke'nin fethinden sonra kaçtığı için ele geçirilememişti. Resûlullah Medine'de ashabıyla birlikte oturduğu bir sırada huzuruna gelerek Müslüman olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber, onu affetti ve ashabına ona hakaret etmeyi yasakladı. Vâkıdî, *a.g.e.*, II, 857-858.

63 Bir müfreze Sümâme b. Usâl'i yakalayıp Medine'ye getirdiği zaman Hz. Peygamber, Sümâme'nin Mescitte bir direğe bağlanmasını ve kendisine iyi muâmelede bulunulmasını ashabından istedi. Namaza giriş çıkışlarında da bizzat kendisi onunla ilgileniyor ve iman teklif ediyor, fakat Sümâme kabul etmiyordu. Üç gün sonra Hz. Peygamber, hiçbir karşılık almaksızın onu affederek serbest bıraktığı zaman Sümâme, o kadar hayret etmiş ve hislenmişti ki şehir çıkışında rastladığı ilk pınarda abdest alarak Resûlullah'ın huzuruna döndü. Kelime-i şehâdetten sonra şöyle dedi: "Şimdiye kadar sen, benim nazarımda dünyanın en nefret edilecek insanıydın. Şimdi ise ben, her şeyden çok sana hayranım." (Buhârî, Meğâzi, 70; Müslim, Cihâd, 59).

64 Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2009/2), s. 112.

ve kuşkululuk gibi düşmanca duygular, insanın hayat kalitesini menfi yönde etkiler ve birçok sağlık sorununa yol açar. Buna karşılık affedici olmanın zihin ve beden sağlığı açısından pek yararları olduğu tespit edilmiştir.

Ruhsal Kazanımlar

Affetmek stresi azalttığından, sağlayacağı psikolojik ve fizyolojik yararlardan dolayı terapötik görünmektedir. Bağışlayabilmekle kişi hem kendi içindeki iyiyi ortaya çıkarır, hem de karşıdakinin daha iyi olabileceğine dair umudu kaybetmemesini sağlar.⁶⁵ Bağışlayan kişi karşı tarafa onun düşmanı olmadığı ve onun yararına hakkından vazgeçtiği mesajını vermiş olur. Böyle bir davranış sonucu karşı tarafta sevgi duyguları uyanır, sevginin arttığı yerde korku azalır ve güven duyguları oluşur. Böylece bireysel huzura ve toplumsal barışa hizmet edilmiş olunur. Özellikle insanlar güçsüz durumdayken bağışlanırlarsa, bağışlayan güce muhabbetleri ve saygıları daha fazla olur. Yaptığı hatadan pişmanlık duymayan kişiye yapılacak bağışlayıcılık hatanın devamına yol açabilir. O kişinin hatasının farkına varmasını sağlamak gerekir. Böyle kişilere yanlış onaylamadığını hissettirmek, başka alanlarda onun iyi çaba ve davranışlarını desteklemek daha eğitici olur. Sonuç olarak bağışlayıcı olmak; insanın taşıdığı zihinsel ve duygusal yükü silmesine yol açtığı gibi, insanların birbirlerine güvenmelerine de yardımcı olur.⁶⁶ Zihinde çok uzun süre tutulan öfke ya da kin aynı zamanda bedeni de yorar, bilimsel olarak da kanıtlanmış psikosomatik kökenli rahatsızlıklar baş gösterebilir.

Araştırmalar, kırıcı bir davranış ya da sözü uzun süre bağışlamayan kişilerin ağır bir psikolojik yük altında ezildiklerini ortaya koymuştur. Affedememek, insanın içinde taşıdığı ağır bir yükür. Samimi bir şekilde yapılan af, tam bir şifa görevi görür. Bağışlayarak psikolojik yükten kurtulmak, ruh sağlığı açısından son derece yararlıdır. Sahte bağışlayıcılık ise, iyileşme sağlamaz, yarayı daha da kötüleştirir. Samimi bir mümin, intikam almanın vereceği hazzın geçiciliğini, yaşanan kötülükleri hatırlamanın kendisini mutsuz edeceğini, bağışlamadıkça sürekli acı çekeceğini, zihninin boş yere meşgul edileceğini, hatta bedensel olarak hastalanabileceğini bilir. Affetmeyi karakter hâline getirmeyi başaran bir mümin bütün bu bireysel avantajlara kendiliğinden sahip olur.⁶⁷

Affetmemenin temelini oluşturan nefret, zamanla insanlara karşı kötümser, güvensiz bir bakış açısı oluşmasına neden olur. Affetmenin amacı nefretin yıkıcılığını yok etmek, aynı acıları tekrar tekrar yaşamamaktır. Affetme geçmişteki yaşananların etkisinden kurtulmak, negatif duyguların, yaşamamızı kontrol etmesine son vermektir.

65 Elif Kara, "Dini ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/8, 2009, s. 224.

66 Nevzat Tarhan, "Bağışlayıcılık", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 197 (Şubat 2007), s. 36-37.

67 Abdurrahman Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 15-16.

Affedebilmek duyguların insanı yönetmesi yerine insanın duyguları üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlar. Bu anlamda affetmek özgürleşmektir.

Fizyolojik Yararlar

Bağışlamamanın oluşturduğu stres, vücutta zararlı maddeler salgılanması, tansiyon yükselmesi, hormonal dengesizliklerin oluşması, kalp hastalıkları, bağışıklık sisteminin zayıflaması ve nörolojik bozukluklar gibi rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Araştırmalarda kronik kaygı, sürekli gerginlik, üzüntü ve kötümserlik, düşmanlık, acımasız alaycılık ve kuşkuçuluk gibi duyguları yaşayan kişilerde astım, mafsalsomatizması, baş ağrıları, ülser ve kalp hastalıklarına yakalanma sıklığı ikiye katlandığı tespit edilmiştir. Yapılan çok sayıda araştırma, affetmesini bilen insanların, kanser ve kalp hastalıkları da dahil olmak üzere, pek çok sağlık sorunuyla daha rahat bir şekilde baş edebildiklerini göstermiştir.

AFFETMENİN TOPLUMSAL KAZANIMLARI

Bağışlama psikolojik ve fizyolojik etkilerinin yanında sosyal ilişkiler açısından da oldukça önemlidir. Bağışlayabilen kişilerin sosyal ilişkilerinin daha sağlam olduğu tespit edilmiştir. Kin güden kişilerin ise yaşamları boyunca çok sayıda dost yitirerek mutsuz oldukları bilinmektedir. Ayrıca bağışlayan kişilerin dostluk ve evlilik ilişkilerini yürütmekte daha başarılı olduğu görülmektedir. Bağışlayıcı insanlar daha az kıcı, daha az suçlayıcı, insanları utanca sevk etmeyen kişiler olarak mevcut ilişkilerini yürütme ve yeni ilişkiler geliştirmede daha başarılı olmaktadır.⁶⁸ Kin-nefret-öfke-acı döngüsünü kırarak insanı bir barış atmosferine kavuşturan bu özellik, aynı etkiyi insan toplulukları üzerinde de yapmaktadır. Yine araştırmalar, affediciliğin yaygın olduğu toplumlarda suç oranının da düştüğünü ortaya koymuştur.

Suçlu cezalandırarak adaletin tesisini sağlamak elbette önemlidir. Bunun kadar önemli olan bir husus da kalıcı toplumsal barışı, huzuru sağlamanın bir diğer yolu olan affetmeyi toplum vicdanına yerleştirmektir. Çünkü “affetmek” “hür ve çoğulcu yaşam”ı tesis etmenin anahtarıdır. Affetme, çoğu zaman hasımlar arasında sağlam bir bağlılık meydana getirir; en azlı düşmanları bile yakın dostlar yapar, sosyal ilişkileri daha da güçlendirir. Gerçek manada samimi bir af, kötülük yapanla mağdur arasındaki düşmanlığı, soğukluğu kaldırır. Taraflar yeniden birbirine dostça, samimi, alçakgönüllü, fedakârca bir anlayışla yaklaşmaya çalışır. Özellikle mağdurun gücü yettiği hâlde intikam almaktan vazgeçmesi, suçluda vicdan azabına neden olur. Hatta haksız olan taraf affeden tarafın gönlünü kazanmak için çaba içerisine girer.⁶⁹

68 Elif Kara, *a.g.m.*, s. 226.

69 *Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahlak Esasları*, İstanbul 1980, s. 161; Abdurrahman Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 16.

Affetmek aynı zamanda iyilik dersi vermektir. Karşımızdakinin kendi olumsuzluklarını görmesine ve onarmasına yol açan ahlaki bir terbiye yolu ve yöntemidir. Bize haksızlık ya da yanlış yapanlar, doğruyu, adaleti bizim ona karşı gösterdiğimiz sahici bağışlama tutumumuzdan öğrenirler. Cömert bir insan, bağışlamanın özgürce seçilmiş, bilinçli bir tutum olduğunu bilir. Bağışlamasını yanlış yapana bir armağan olarak sunar. Hiçbir mazerete sığınmadan, yapılanı görmezlikten gelmeyi reddederek onu yanlışıyla yüzleştirir ama yargılamaz, suçlamaz. Bu tutum, yanlış yapmanın hatasının, kusurunun üstesinden iyilikle gelmektir. Yanlışın altında ezilip kalmamasına, nefis muhasebesi yapmasına ve böylelikle yanlışını anlayıp düzeltmesine yardımcı olmaktadır.⁷⁰

Affetmenin neden çok zor olduğunu anlamak için affedemeyenin psikolojisine göz atmak gerekir. Affetmemekte direnen insan aslında, kendi içinde sınırlı sayıda olduğuna inandığı insani cevherin karşısındakine aktarıldığında kendine düşen payın iyice azalacağına inanır. Oysa bağışlama, yanlış yapmanın hak ettiği intikamdan kaçınma ve düştüğü insanlık dışı durumdan ötürü bunu yapana merhamet duymaktır.

SONUÇ

Affedicilik kardeşlik bağlarına zarar veren kin, nefret ve öfke gibi zararlı duygulara karşı en etkili çözüm yoludur. Kur'an'ın emir ve tavsiyeleri ile Hz. Peygamber'in uygulamaları bu erdemin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki önemini vurgulamaktadır. Affedicilik modern psikoloji açısından klinik çalışmalarda da yer verilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağışlama, bir kişinin, başkasının haksız davranışına karşı ahlaki bir cevabıdır. İki tarafın saygı ve anlayış çerçevesinde bir araya gelebilmesi için kurulan bir köprüdür. Şu ya da bu nedenle meydana gelen olumsuz bir ilişkiyi olumluya doğru dönüştürmenin en medeni ve insani yoludur. Affedebilmek için önce insanın kendisini merhamet eğitiminden geçirmesi, affedememenin arkasında yaşanan derin öfke ve intikam alma duygusunu yenerek öfke kontrolünü başarması gerekmektedir. Allah'ın kullarına öğütlediği bu güzel erdem uygulandığı takdirde sadece sağlıklı bir insana değil huzur, barış ve esenliğin hakim olduğu bir topluma kavuşma imkânı da elde edilecektir.

BAŞKAN - Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kamil Yaşaroğlu faydalı bir tebliğ sundu. Maalesef, tabii, elimizde değil.

70 <http://www.psikoloji.com.tr/yetiskin/yasam/suclamayin-affedici-olun-736.html>